

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för veterinärmedicin och husdjursvetenskap

Swedish University of Agricultural Sciences
Faculty of Veterinary Medicine and Animal Science

Djurskyddslagen och renskötseln

Hanna Pettersson

Examensarbete / SLU, Institutionen för husdjurens utfodring och vård, **449**
Uppsala 2013

Degree project / Swedish University of Agricultural Sciences,
Department of Animal Nutrition and Management, **449**

Examensarbete, 15 hp
Kandidatarbete
Husdjursvetenskap
Degree project, 15 hp
Bachelor Thesis
Animal Science

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för veterinärmedicin och husdjursvetenskap
Institutionen för husdjurens utfodring och vård

Swedish University of Agricultural Sciences
Faculty of Veterinary Medicine and Animal Science
Department of Animal Nutrition and Management

Djurskyddslagen och renskötseln

Swedish Animal Welfare Act and Reindeer husbandry

Hanna Pettersson

Handledare: Birgitta Åhman
Supervisor:

Ämnesansvarig: Anna Skarin
Subject responsibility:

Examinator: Jan Bertilsson
Examiner:

Omfattning: 15 hp
Extent:

Kurstitel: Kandidatarbete i husdjursvetenskap
Course title:

Kurskod: EX0553
Course code:

Program: Agronomprogrammet - husdjur
Programme:

Nivå: Grund G2E
Level:

Utgivningsort: Uppsala
Place of publication:

Utgivningsår: 2013
Year of publication:

Serienamn, delnr: Examensarbete / Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för husdjurens utfodring och vård, 449
Series name, part No:

On-line publicering: <http://epsilon.slu.se>
On-line published:

Nyckelord: Djurskyddslagen, Djurskyddsförordningen, renar, renskötseln, välfärd
Key words:

Abstract

The aim of this literature review was to discern which legislations and regulations related to animal welfare that comprises reindeer and their significance in reindeer husbandry. The Swedish Animal Welfare Act (1988:534) was enacted July 1, 1988 and its main purpose is to ensure a good animal health and environment. Animals that live in a good environment with good health is considered to have good welfare, which can be described as an individual's condition in relation to its surroundings. Reindeer herding is an extensive form without daily management. In reindeer husbandry there are eight specific seasons over the year and reindeer are handled as they migrates between pastures, get earmarks, are sorted for transport and slaughter. Functioning legislations and regulations are of great importance for both animals and stockmen. Reindeer husbandry is covered by the general legislations and regulations that exist and in addition to these, specific regulations control herding with helicopter, transport and slaughter. There are difficulties in interpreting the existing general laws and regulations and the specific regulations is somewhat inadequate whereupon further regulations regarding calf marking, herding with snowmobile and supplementary feeding would be beneficial. More research are needed on how different procedures actually affect the reindeer and how the new legislations can be formed.

Sammanfattning

Syftet med denna litteraturstudie var att urskilja vilka lagar, förordningar och specifika föreskrifter gällande djurskydd som omfattar renar och vad de innebär för renskötseln. Djurskyddslagen (1988:534) stiftades den 1 juli 1988 och har som syfte att säkerställa en god djurhälsa och djurmiljö. Djur som lever i en god miljö med god hälsa anses ha en god välfärd, vilket kan beskrivas som en individs tillstånd i förhållande till dess omgivning. Renskötseln är idag en extensiv skötselform utan daglig hantering. Renåret kan delas in i åtta specifika perioder och under dessa perioder hanteras renarna när de drivs mellan beten, öronmärks, sorteras för transport och slakt samt sorteras in i olika betesgrupper. Hanteringen kan innebära en stor påfrestning för renarna och fungerande lagar och vägledningar för en varsam hantering är därför mycket viktiga. Renskötseln omfattas av de generella lagarna och förordningarna som finns för alla husdjur och utöver dessa regleras helikopterdrivning, transport, slakt och annan avlivning ytterligare av specifika föreskrifter. Det finns svårigheter i att tolka de befintliga lagarna och förordningarna och de specifika föreskrifterna är något otillräckliga varav komplettering rörande kalvmärkning, drivning med snöskoter och stödutfodring skulle vara till fördel både för renar och renskötare. För en god utformning av eventuella nya specifika föreskrifter krävs mer forskning över hur olika moment faktiskt påverkar renarna.

Inledning

I Sverige finns det idag 51 samebyar vars renar (*Rangifer tarandus*) uppehåller sig på cirka 51 % av Sveriges yta (Sametinget, 2013). Renskötseln omfattade under år 2011 ungefär 252 000 renar och under slaktåret 2010/2011 slaktades cirka 56 300 renar. De senaste tio åren har vinterhjorden av renar varierat mellan 221 000 och 261 000 stycken. (SJV, 2013a).

I takt med att huvudsyftet för att hålla renar under 1900-talet blev mer fokuserat på köttproduktion och en utveckling i modern teknologi som gav renskötarna tillgång till moderna transportmedel och lättåtkomliga vägar, utvecklades renskötseln till en extensiv skötselform. Renskötarna kunde snabbt nå sina renhjordar och det fanns inte längre något

behov av att vandra med dem. Efter 1950-talet hade näst intill all intensiv renhållning upphört och övergått till den extensiva formen (Bäck, 1993). Tack vare en mer extensiv skötselform med större djurgrupper och nya tekniker så hanteras renarna mer sällan, den dagliga tillsynen uteblir och de är inte lika vana med människor i sin omgivning. Dessa faktorer ställer högre krav på hanteringen, att den sker så varsamt som möjligt för att minska djurens stress (Rehbinder, 1990).

För att säkerställa en god djurhälsa, djurmiljö och välfärd stiftades 1988 en ny djurskyddslag som trädde i kraft den 1 juli. Djurskyddslagen (1988:534) ersatte den gamla djurskyddslagen (1944:219) och stiftades för att förstärka skyddet för djuren samt minska lidande, obehag och sjukdom. Fokus riktades på att hålla djur friska och ge dem en möjlighet till att utöva naturligt beteende (Regeringens proposition 1987/88:93).

Syftet med denna litteraturstudie är att undersöka om djurskyddslagen, djurskyddsförordningen och de specifika föreskrifter som finns är tillräckliga för att säkerställa en god djurvälstånd i renskötselns extensiva skötsel, samt om de är möjliga att tillämpa praktiskt i renskötseln. Största vikt kommer att läggas vid att undersöka vilka generella lagar, föreskrifter och allmänna råd som omfattar renskötseln och om det finns några specifika bestämmelser som endast gäller för renarna, samt renskötarens möjligheter till att uppfylla dessa. Det kommer även beläggas om det finns några hanteringsmoment i renskötseln där det finns risk för att renarna "faller mellan stolarna" då det inte finns några specifika bestämmelser som passar in.

Renskötseln

Det är en samisk rättighet att bedriva renskötsel. Den så kallade renskötselrätten ger samerna rätt att bruka mark och vatten för att bedriva renskötsel, jakt och fiske (Rennäringslagen 1971:437). Marken där renskötsel bedrivs är uppdelad i två olika typer, åretruntmarker och vinterbetesmarker. Åretruntmarkerna brukas året runt och vinterbetesmarkerna får brukas mellan 1 oktober och 30 april. Antalet renar en sameby får inneha bestäms av länsstyrelsen och styrs utefter antalet renar en betesmark kan bära ur ett långsiktigt perspektiv (Karlsson et al., 2005).

Renskötseln är en mycket utsatt produktion då den är beroende av stora arealer med framkomlig terräng och den är mycket väderberoende. De utnyttjar olika områden beroende på årstid och dagens teknologi har gjort det möjligt för renskötare att vid behov åka till renarna, vart de än befinner sig (Bäck, 1993). I och med den stora förändringen i teknologi och hantering som extensiv produktion innebär så kan renarna i viss mån behålla sin naturliga årsrytm och utöva sitt naturliga beteende att vandra mellan olika områden (Bostedt, 2000). Hanteringen som även innebär större hjordar, ökad transport, ökad utfodring och risk för mer stress för renarna kan inverka på deras förmåga att stå emot infektioner och sjukdomar (Tryland 2012).

Renskötseln kan delas in i åtta olika perioder över året, dessa är tidig vår (mars-april) då förflyttning från vinterbetesmarker till kalvningsområdet sker. Vår (april - maj) är renarnas kalvningsperiod, under denna tid är de mycket känsliga för störningar och renskötare kantbevakar hjorden. Under försommar (Juni) har de sin återhämningsperiod där förflyttning till myrmarker, björkskog och bäckar sker, detta på grund av att sommaren kommer tidigt där. Renårets sommar är under månaderna juni-juli och då förflyttar sig renarna upp på högfjället

för att undkomma värme och insekter. Under denna period märks även kalvarna, de samlas in i stora hagar där de fångas och märks med olika snitt i öronen. Renarna kan under denna period vara utspridda på mycket stora områden så insamlingen kan ta lång tid och sker oftast med helikopter eller motorcykel. Vid tidig höst (augusti) börjar renarna vandra ner från fjället igen och en uppbyggnadsperiod av fettreserver inför vintern sker. I slutet av augusti samlas sarvarna (hanrenarna) in för slakt. Renarnas parningstid är under hösten (september-oktober) och vid tidig vinter (oktober-december) förflyttas de till vinterbetesmarkerna, innan flytten delas renarna upp i mindre vinterbetesgrupper. Under vintern (december-mars) betar renarna i barrskogsområden innan de återigen flyttas till sina kalvningsområden. Vandringarna mellan vinter- och sommarbeten kan bli upp emot 300-400 kilometer långa (Bäck, 1993; Karlsson et al., 2005).

Djurvälfärd

Enligt Moberg et al., (2000) kan djur som upplever svår stress bli sjuka, få hämmad tillväxt och svårt att reproducera sig. Av dessa anledningar har man idag insett vad stress har för inverkan på djurvälfärd och djurs välmående. Stress definieras här som en biologiska respons som framkallas när en individ uppfattar ett hot, i form av en stressor, mot dess homeostasis. Griffin et al., (1989) menar att olika typer av hantering och andra förändringar i djurens miljö som påverkar deras homeostas som klimatförändringar, fasthållning, transport och behandlingar av olika slag, kan vara mycket stressande för djuren.

Djurvälfärd är ett mycket omdiskuterat och svårdefinierat begrepp då individers upplevelse av situationer är väldigt olika. Broom (1991) beskriver ordet välfärd som en individs tillstånd i förhållande till dess omgivning. Broom nämner minskad livslängd, hämmad tillväxt och reproduktion, kroppsskador, sjukdomar, adrenal respons och beteenderubbningar som indikatorer på dålig välfärd. The farm animal welfare council, FAWC (1993) har arbetat fram fem punkter, de så kallade fem friheterna (the five freedoms) för att alla djur som hålls av människan ska ha en god välfärd och skyddas mot onödigt lidande. De fem friheterna är följande (UK Farm Animal Welfare Council, 2013):

1. Frihet från hunger och törst, tillgång till friskt vatten och en diet som håller djuret vid god hälsa och vigör.
2. Frihet från obehag, tillhandahålla en lämplig miljö
3. Frihet från smärta, skada och sjukdom, arbeta motverkande och ge en snabb diagnos och behandling.
4. Frihet till att utöva naturligt beteende, tillhandahålla tillräckligt med utrymme, rätt faciliteter och sällskap av samma art.
5. Frihet från rädsla och nöd, säkerställa förhållanden som undviker mentalt lidande

Lagar och föreskrifter

Djurskyddslagen (1988:534) ersatte år 1988 den tidigare Djurskyddslagen (1944:219) och den stiftades för att förstärka djurskyddet. En starkare inriktning på en god djurmiljö, djurens hälsa och naturliga beteende samt att skona dem från obehag och lidande var i fokus (Regeringens proposition 1987/88:93). Djurskyddslagen (1988:534) trädde i kraft den 1 juli 1988 och innefattar grundläggande bestämmelser för djurskötsel som ska säkerställa en god djurhållning. Den kompletteras med bestämmelser ur djurskyddsförordningen (1988:539). Utöver djurskyddslagen och djurskyddsförordningen finns även specifika föreskrifter från statliga myndigheter som regeringen utsett som är bindande och allmänna råd som är vägledande. Enligt djurskyddslagens 1§ avser denna "vård och behandling av husdjur och

försöksdjur. Den avser också andra djur om de hålls i fångenskap (Lag 2005:1226)". Eftersom renarna strövar fritt i naturen under betessäsongerna så är de inte inom ramen för "djur som hålls i fångenskap", det finns heller ingen definition om vilka djur som innefattar kategorin husdjur. Trots kontakt med jordbruksverket kunde ingen definition av husdjur erhållas så jag har i denna litteraturgenomgång utgått ifrån att renar räknas som husdjur och att djurskyddslagen således ska tillämpas på renar.

Djurskyddslagen (1988:534)

Nedan ges en sammanfattande beskrivning av de grundläggande bestämmelserna i djurskyddslagen som innefattar husdjur och således renarna, de ska säkerställa en god djurmiljö och djurvälstånd vid djurhållning och hantering. För fullständiga grundläggande bestämmelser som berör renskötseln se jordbruksverkets hemsida (SJV, 2013b).

De lagar som finns för att säkerställa djurens allmänna hälsa och miljö de lever i utgörs av 2§-6§. Lagarna säger att djuren skall ha en god och ren miljö där de inte utsätts för lidande och där de får utlopp för sina naturliga beteenden. Tillsynen ska vara god och djuren ska för djurslaget ha tillfredställande med foder och vatten. Miljön ska gynna deras hälsa och de får inte överansträngas eller på något vis skadas genom pådrivning med redskap som kan vara skadliga för dem. Djuren skall ha tillräckligt med utrymme och skydd och de får inte hållas bundna på ett för djuret plågsamt sätt som reducerar deras rörelsefrihet, möjlighet till vila eller deras skydd mot dåligt väder.

I 8§-14§ och 30§ återfinns de lagar som gäller vid transport, avlivning, slakt, sjukdom och även lagar för operativa ingrepp. Transporter av djur ska ske i fordon som är lämpligt utformade för djurslaget och ändamålet, transportmedlet ska ge skydd mot för djuret ogynnsamt väder och fysiska skador. Vid behov av vård och behandling, om djuret till exempel visar tecken på sjukdom eller skada ska veterinär kontaktas och behövlig åtgärd vidtas. Operativa ingrepp får endast göras vid befogade veterinärmedicinska skäl. Vid situationer där brådskande åtgärder måste vidtas för att rädda ett djurs liv eller lindra dess lidande får detta utföras innan veterinär är på plats. Vid slakt och avlivning ska djur skyddas mot onödigt lidande och obehag och när blodet tappas ska djuret vara bedövat. Ett djur som bör avlivas omedelbart på grund av att det är illa däran får avlivas av veterinär, polis eller någon annan.

Det är länsstyrelsen och andra statliga myndigheter som regeringen utser som enligt djurskyddslagen, 24§ har det yttersta ansvaret att se till så att lagarna efterföljs och de är även ansvariga att underlätta för djurhållare att följa lagen genom rådgivning och information.

Djurskyddsförordningen (1988:539)

Djurskyddsförordningen trädde i kraft 1 juli 1988 och innehåller kompletterande bestämmelser till djurskyddslagen. I djurskyddsförordningen finns även hänvisat vilka myndigheter som får meddela ytterligare föreskrifter om villkor eller förbud. Nedan följer en sammanfattning av de bestämmelser i djurskyddsförordningen som ska efterföljas i alla hanteringsmoment i renskötseln. För fullständiga kompletterande bestämmelser som berör renskötseln se jordbruksverkets hemsida (SJV,2013b).

I 1b§, 3§-5§ och 7§ finns kompletterande bestämmelser där man belyser något mer ingående utformningen av stallar, hägn och inredning samt vilken myndighet som meddelar ytterligare föreskrifter angående specifika paragrafer. Djuren skall kunna röra sig obehindrat och utöva

sitt naturliga beteende utan att det finns risk för skador och en god hälsa ska främjas. För att få uppföra nya stallar, ombyggnationer eller ny teknik måste detta godkännas ur djurskydds- och djurhälsosynpunkt.

I enlighet med 8§, 17§ och 18§ får Jordbruksverket förmedla ytterligare föreskrifter angående utfodring, vattning av djur samt viss djurhållning samt uppbindning av djur.

I 22§, 23§, 25§-30§ och 32§ återfinns bestämmelser som berör transporter, operativa ingrepp och behandlingar, avel och slakt. Vid transport skall transportören ha god tillsyn över djuren samt se till att de inte skadas eller utsätts för onödigt lidande under processen. Jordbruksverket får meddela särskilda föreskrifter angående transport samt operativa ingrepp där veterinär inte behöver anlitas eller som får ske utan veterinärmedicinska skäl. Här klarläggs att renar får kastreras utan att veterinär anlitas. Dessa paragrafer belyser även hur avel ska ske om det finns möjlighet att den påverkar djurens naturliga beteende eller kan orsaka lidande. Vid slakt ska bedövningen ske så att djuret snabbt blir medvetslöst och så att medvetande inte återfås, särskilda föreskrifter finns angående bedövningsmetoder. Vid slakt och avlivning av djur i andra fall får jordbruksverket meddela ytterligare föreskrifter.

Föreskrifter och allmänna råd från Jordbruksverket

Utöver de bestämmelser som djurskyddslagen och djurskyddsförordningen innehåller har olika statliga myndigheter enligt lag rätt att meddela ytterligare föreskrifter och allmänna råd rörande lagar i Djurskyddslagen (Djurskyddslagen 1988:534). Föreskrifter är liksom lagar och förordningar bindande medan allmänna råd är vägledande, de är ofta ett förtydligande av en föreskrift. De föreskrifter och allmänna råd som berör renskötseln är transport, helikopterdrivning samt slakt och annan avlivning. Dessa föreskrifter innehåller paragrafer med allmänna bestämmelser för alla djurslag de berör samt ett antal paragrafer med mer specifika föreskrifter gällande specifika djurslag. Det finns även specifika bestämmelser när det gäller djur för privat konsumtion i hemmet som inte kommer att belysas här. Nedan presenteras en sammanfattning av de paragrafer ur varje enskild föreskrift som specifikt berör renar.

Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om transport av levande djur (SJVFS 2010:2, L5)

SJVFS 2010:2 (L5) innehåller bestämmelser och allmänna råd hur transporter av levande djur skall gå till, hur transportmedel ska vara utformade, transporttider med mera, se jordbruksverkets hemsida (SJV,2013b). Utöver dessa finns ett antal paragrafer med föreskrifter och allmänna råd som berör endast renskötseln. Dessa återfinns i kapitel 6, 18§-23§.

I kapitel 6, 18-23§ finns bestämmelser för hur renar ska lastas, transporteras och hur transportmedlet ska vara utformat för en god djurmiljö. Transportmedlet ska ha en tät främre gavel och renarna ska inte kunna fastna eller skada sig och de får inte hållas bundna. Vid transport under 8 timmar behöver inte golvet i transportmedlet inneha strö- eller bäddmaterial. Vid transport med släpfordon och en totalvikt på högst 3,5 ton får endast en transportvåning finnas på släpfordonet. Innan renarna lastas ska alla renar ha samlats och renarna ska sorteras efter hornstorlek. På de sarvar som ska transporteras till slakt ska hornen sågas av före transporten. Renar med basthorn får inte transporteras förutom härkar (kasttrade hanrenar) vars horn inte har fejat. Om utrymmet är tillräckligt stort för att förebygga skador får dock renar med påbörjad utväxt av horn transporteras. Vid utomhustemperaturer över +18°C får

renar inte transporterats och är det kallt ute ska man kunna säkerställa att frostsador inte uppstår.

Kapitel 6 innehåller även allmänna råd om hur ventilationen bör vara utformad så en god ventilation uppnås samt hur man kontrollerar att hornen inte är kärlförsörjda.

Rentransport

År 1993 kom nya direktiv från Livsmedelsverket angående renslakten vilket resulterade i en ökad mängd transporter av renar då slakten förflyttades till stationära slakterier (Wiklund et al., 1996a; Wiklund et al., 1996b). Transportering av renar blev även mer vanlig som ett resultat av en mer extensiv skötsel, betesmarker som sönderdelas, störningar i migrationsvägar, längre avstånd till slakteri och större hjordstorlekar (Tryland 2012).

I Sverige är det vanligt att man transporterar renar med lastbil mellan sommar- och vinterbeten. Transporterna sker under vår och höst i lastbilar speciellt anpassade för renar. Innan renarna lastas sorteras de via fällor in i olika djurgrupper för att minska frekvensen av skador (Wiklund et al., 1995). I flera studier som utförts där man jämför olika tekniker som förekommer vid lastning och transport, som vallning av djuren in i olika fällor, infångning med lasso, fasthållning innan ilastning samt vallning in i transporten helt utan hantering, har det visat sig att transporten i sig inte behöver vara stressande för renen även om den sker under en längre tid. Det som är mest avgörande för renarnas stressnivå är frekvensen av hantering under i- och urlastning samt deras fysiska kondition och energibalans innan transporten (Wiklund et al., 1995; Wiklund et al., 1996a).

Den ökade hanteringen av renarna vid i- och urlastning och transport, och den eventuella stressökning det innebär kan även ha en immunosuppressiv effekt och öka risken för sjukdomar (Tryland 2012). Vid vallning in i olika fällor innan transporten är utformningen av fälla mycket viktig, den ska vara utformad på så vis att den reducerar mänsklig hantering och känslan av fasthållning för renarna (Rehbinder et al., 1982).

Statens Jordbruksverks beslut om ändring i Djurskyddsmyndighetens allmänna råd (DFS 2004:24) om helikopterdrivning av renar (SJVFS 2008:68, L9)

SJVFS 2008:68 (L9) innehåller föreskrifter angående helikopterdrivning av renar och enligt 1-6§ bör drivningen ske med försiktighet, särskilt i svår terräng. Om terrängförhållandena är för svåra ska denna form av drivning undvikas. Drivningen ska hålla sådant tempo att renar, renskötare och hundar hinner med. Under 15 april - 15 augusti när renarna är högräktiga, den närmaste tiden efter kalvning eller under vintern när normalsnödjupet överstiger 30 cm eller skaren inte bär renarna ska helikopterdrivning undvikas. För fullständiga föreskrifter se jordbruksverkets hemsida (SJV, 2013b).

Helikopterdrivning av renar

För att effektivisera renskötseln är det idag vanligt att man driver renarna med motorfordon så som snöskotrar och helikoptrar (Tryland 2010). Under sarvslakten på hösten är det vanligt att man använder sig av just helikopter trots höga kostnader på grund av att det är ett stort antal djur som ska drivas (Gustavsson 1989). Det kan vara mycket stressande för renarna att drivas och det är mycket viktigt att man tar rådande miljöförhållanden i beaktning, som till exempel snötäcke och temperaturer. Även renarnas tamhet spelar in när de drivas, desto mer tama och vana renarna är med människor desto mindre stressade blir de vid drivningen (Rehbinder 1990). Rehbinder et al., (1982) menar att det är stressande för renarna att vallas med alla typer

av motorfordon, då de försöker att komma undan. Nyare studier visar dock att helikopterdrivning inte behöver vara stressande för renarna om den sker under en längre tid, 1-3 dagar, under den tiden har djuren god tid på sig att fylla på energireserver eftersom de har god tillgång till bete under drivningen (Wiklund et al., 1996c).

Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om slakt och annan avlivning av djur (SJVFS 2012:27, L22)

SJVFS 2012:27 (L22) innehåller allmänna bestämmelser för hur slakt och annan avlivning av djur ska ske. De ska tillämpas på husdjur och andra djur som hålls av människan. Särskilda föreskrifter för renar finns i kapitel 4, 6, 7 och 9, se jordbruksverkets hemsida (SJV,2013b).

Enligt Kapitel 4 3§ behöver inte slakterier för renar vara utformade med stallutrymmen utan fällor och hägn åt tillräckligt, såvida de ger skydd mot eventuellt ogynnsamt väder samt har tillräckligt med utrymme för renarna. Renarna får inte skadas och det ska vara lätt att se över deras hälsa.

Enligt kapitel 6 1§ får både hornlösa och hornbärande lösgående renar hållas tillsammans och enligt 7§ i detta kapitel får renar i hägn hållas i upp till fem dygn.

Enligt kapitel 7 3§-4§ är det godkänt att bedöva renar med bultpistol och kulvapen, vid mekanisk bedövning ska djurens rörelsefrihet begränsas. Denna rörelsebegränsning gäller dock inte vid strövensslakt. I 11§ finns en bild som illustrerar hur vapnet ska placeras på renar vid bedövning.

Kapitel 9 gäller för annan avlivning av djur som inte är avsedda för livsmedelsproduktion, enligt 3§ får renar avlivas genom avblodning men endast på medvetslösa djur. Enligt 12§ får renar som är förvildade, förrymda eller skadade och som inte är möjliga att fånga utan att skada avlivas med kulgevär (klass 1) på ett avstånd av max 100 meter i bröstet, det bör kompletteras med avblodning.

Slakt och annan avlivning av ren

Livsmedelsverket kom år 1993 på grund av bristande slakthygien ut med nya direktiv gällande renslakten. Det resulterade i att många utomhusslakterier stängdes och transporterarna till stora slakterier där slakten utfördes ökade (Wiklund et al., 1996a, 1996b).

Det är under tidig höst, augusti-september som sarvslakten äger rum, sarvarna är utspridda över stora områden och det är ett stort arbete att samla in dem och driva in dem i slakthagar (Gustavsson 1989). Enligt en studie utförd av Rehbinder (1990) ska djur som ska slaktas utsättas för så lite hantering som möjligt för att en god köttkvalité ska uppnås. För bäst köttkvalité bör renarna väljas ut direkt ur hjorden och slaktas med så lite fördröjning som möjligt. Det styrks även av Wiklund et al., (1996a) & Wiklund et al., (1996c) som har visat att renar som hanteras i stor omfattning innan slakt och transport med hjälp av lasso och för hand, är mer stressade än renar som drivs direkt in i transporten, vilket resulterade i sämre köttkvalité och större obehag för djuren.

Renarnas fysiska kondition och energibalans påverkar deras stressnivåer, renar med god fysisk kondition och bra energibalans har högre toleransnivå mot stress (Wiklund et al., 1995). Renar med en god fysisk kondition hade lägre koncentrationer av stressindikatorerna aspartat aminotransferas (ASAT), urea och kreatinin efter hantering. Eftersom renar har sämre

kondition under vinter kan stödutfodring en tid innan slakt vara en god idé så de tolererar stress bättre vid slakten (Wiklund et al., 1996b).

Det ökade trycket på renarna tack vare större hjordar, mer transporter och intensiv hantering vid slakt ökar risken för infektioner och sjukdomar hos renarna och det i sig ökar risken för att man kan bli tvungen att behandla sjuka djur. Det medför en risk att renköttet förlorar sitt goda ryckte som ett naturligt kött och även den ökade stödutfodringen innan slakt kan försämra viltsmaken på köttet (Tryland 2012).

Hantering av renar som inte specifikt omfattas av Jordbruksverkets föreskrifter eller allmänna råd

Kalvmärkning, stödutfodring och övriga drivningstekniker utöver helikopter är några av de mer omfattande hanteringsmomenten i renskötseln som saknar specifika föreskrifter.

Utöver drivning med helikopter drivs renar även med hjälp av snöskotrar, motorcyklar, hundar och till fots, ofta används en kombination av flera drivmedel. Vid forskning på hur drivning påverkar renar har störst vikt lagts på helikopterdrivning, där har man kunnat se att det är viktigt att drivningen sker med försiktighet och att den anpassas efter rådande väderförhållanden då den kan vara stressande för renarna (Rehbinder 1990). I en annan studie av Rehbinder et al., (1982) har man sett att det är mer stressande för renarna att vallas med motorfordon än till fots eller skidor om den sker under en kortare tid, då de försöker att komma undan. De renar som hade utsatts för drivning med hjälp av motorfordon hade bland annat en högre skadefrekvens på löpmagen och högre koncentrationer av kortisol i blodet.

Under sommarmånaderna juni-juli samlas kalvarna i hagar där de sedan fångas in för att märkas med olika snitt i örat (Bäck 1993). Innan kalvarna fångas drivs de in i en mindre fålla för sortering med hjälp av avgränsande staket. Det finns olika tekniker på hur kalvarna fångas in, antingen används ett lass eller en så kallad "vimpa". När lass används är det viktigt att renskötaren har erfarenhet av att kasta lass så att kalvar eller skötare inte kommer till skada, då det finns risk för att linan trasslar. En vimpa är en stång med en snara placerad längst ut, risken för trassel är mindre och man kommer närmre kalven vilket gör det lättare att hålla en varsam hantering (Ingold 1993). En teknik som är mindre energikrävande än lass och vimpa, både för renar och renskötare är att sortera ut kalvarna med hjälp av en sorteringsbrygga, kalvarna sorteras till en trängre fålla där de kan fångas för hand (Gustavsson 1989). I olika hanteringsstudier åskådliggörs att hanteringen vid infångning bör ske varsamt, den har en stor påverkan på djurets stressnivå och det har visat sig att den traditionella lassoinfångningen som tar längre tid att utföra, är den som har störst påverkan på renarna (Wiklund et al., 1996a; Wiklund et al., 1996c). Kalvar är även mer känsliga för stress än vuxna djur och tömmer sina energireserver lättare (Wiklund et al., 1995; Wiklund et al., 1996a).

Renen är fysiologiskt väl anpassad till de hårda förhållandena som kan uppstå under vintern med långa perioder av kyla och de är vana med stora variationer i näringsintaget. Aptiten varierar över året, under vintern har de naturligt en lägre aptit och de anpassar sitt rörelsemönster för att spara energi. De förlorar normalt vikt under vintern och den långsamma tillväxten och viktnedgången som kan observeras behöver nödvändigtvis inte betyda att de är undernärda (Tyler & Blix 1990). Trots den naturliga rytmen att minska i vikt under vintern kan stödutfodring för att minska eventuella förluster bli aktuellt. I dessa fall är det ytterst viktigt att utfodringen sker på rätt sätt med rätt fodermedel så att renarna kan anpassa sig till den nya dieten (Nilsson et al., 2000). Om renarna är i ett dåligt allmäntillstånd efter en längre period med dålig tillgång på bete bakom sig kan de vid övergången vara extra känsliga och ha

svårt att anpassa sig till det nya fodret. I ett foderförsök utfodrade man under en period med olika givror av kommersiellt pelleterat renfoder, gräsilage och lavar. De renar som hållits på en för renen naturlig diet med knapp tillgång på lavar minskade i vikt men höll sig i övrigt friska. De som utfodrats med olika stödfoder fick till en början hälsoproblem, bland annat diarré, vilket tyder på att de hade svårt att ställa om till det nya fodret. Efter en tids utfodring kunde man däremot se en förbättring och de stödutfodrade grupperna ökade i vikt och hade bättre slaktkroppar än den gruppen som utfodrats endast med lav (Nilsson et al., 2000; Nilsson 2003).

Diskussion

Djur som stressas får ett sämre immunförsvar, blir lättare sjuka och får en sämre tillväxt (Tryland 2012), att ha väl fungerande lagar och föreskrifter är därför inte bara till fördel för renarna utan även för renägarna. Det ger en bättre hälsa bland renarna vilket resulterar i en bättre produktion i längden.

Sveriges djurskyddslag (1988:534) och djurskyddsförordning (1988:539) omfattar husdjur, försöksdjur och andra djur om de hålls i fångenskap. Jag har, som tidigare nämnts, antagit att renar ingår i kategorin husdjur och att renskötseln således inryms i dessa lagar och förordningar. De generella lagarna och förordningarna omfattar djuren i allmänhet och berör djurhållning, djurens hälsa och deras miljö och ska därför tillämpas i alla steg i renskötseln. Lagarna och förordningarna är mycket övergripande, en anledning till detta kan vara på grund av att det skiljer sig oerhört mycket mellan behoven hos olika djurslag. Det här medför emellertid rum för stora tolkningar då mycket ligger i betraktarens öga vad som anses med till exempel "tillräckligt med foder", "god djurmiljö" och "tillräcklig tillsyn".

Det är högst individuellt vad en individ uppfattar som ett hot mot dess homeostasis (Griffin et al., 1989) och tama djur som har hanterats mer av människor under sin uppväxt blir mindre stressade (Rehbinder 1990), det är faktorer som gör att en och samma situation kan uppfattas olika av olika individer. Det kan antas medföra en svårighet i att tolka lagen och säkerställa en god välfärd för alla djur i en och samma grupp. Risken ökar för att alla djuren dras över en kam där vissa situationer döms ut som otillräckliga, medan andra bedöms som goda, trots att djuren som befinner sig i situationen inte upplever den på det viset. En annan risk jag finner med dessa generella lagar är att de kan föra med sig svårigheter för djurhållarna och djurskyddskontrollanterna. Eventuella djurskyddskontrollanter kan vara otillräckligt införstådda i djurens naturliga beteende och vilka förhållanden de normalt klarar av. Ett exempel kan vara att renar i perioder naturligt minskar i vikt, vilket nödvändigtvis inte behöver innebära att de är undernärda. Djurhållaren i sin tur kan hävda att hans djur får tillräckligt med foder och har en god miljö fast de egentligen är i dålig kondition, eftersom det inte går att definiera exakt vad det innebär.

Det finns ett antal generella lagar och förordningar som kan vara svåra för renskötseln att uppfylla. Det kan vara invecklat att minska djurens stress vid transport då renarna inte är vana med daglig hantering. Transport innebär i viss mån alltid någon form av hantering av djuren, vilket är stressande för dem, speciellt infångning i sorteringsfällan innan transporten (Wiklund et al., 1995; Wiklund et al., 1996a). För att minska påfrestningen på renarna vid transport finns det speciellt utformade föreskrifter angående den och enligt Wiklund et al., (1995) & Wiklund et al., (1996a) behöver transporten i sig inte vara stressande för renarna även om den sker under en längre tid. Utan det som är mest avgörande för deras stressnivå är frekvensen av hantering under i- och urlastning, samt deras fysiska kondition och energibalans innan

transporten. Ett sätt att minska renarnas stress under denna hanteringsprocess skulle kunna vara att komplettera med vägledande råd för hur man kan hålla renen i god kondition inför transporten med hjälp av stödutfodring, samt en föreskrift om gynnsam utformning av samlingsfällor och infångningstekniker. En fälla som är utformad så att den reducerar mänsklig hantering och känslan av fasthållning för renarna minskar deras stress (Rehbinder et al., 1982). Dock måste man ha i åtanke att när det gäller transport inför slakt kan stödutfodring öka risken för försämrad viltsmak på köttet (Tryland 2012).

I renskötseln kan det vara extra svårt att definiera och uppfylla lagen om "tillräckligt med foder" och "av god kvalité". Att renen är anpassad till en minskad åtgång av foder under vintern är känt och en minskad vikt under vintern behöver inte betyda att de är undernärda (Tyler & Blix 1990). Men det kan även innebära problem då det kan vara svårt att urskilja när de har minskat naturligt i vikt och när de faktiskt är undernärda på grund av näringsbrist. Stödutfodring förekommer idag i viss utsträckning och det är viktigt att poängtera att om stödutfodring ska ske, måste den utföras på ett korrekt sätt för att minska risken för hälsoproblem (Nilsson et al., 2000). Allmänna råd om hur man kan motverka undernärda renar, vilka fodermedel som är mest gynnsamma och i vilka mängder de ska utfodras kan vara en lösning på det problemet. Fördelen för renägaren blir att renarna får en bättre kondition som gör dem mer toleranta mot stress samt att de vid en längre tids utfodring före slakt får en bättre vikt på slaktkroppen (Wiklund et al., 1995; Nilsson 2003). Ett tänkbart problem med stödutfodring som man måste väga in är utformningen av utfodringsplatsen, om utfodringen kan ske ute på betet eller om renarna måste samlas in i ett hägn för att utfodras. Skulle ett hägn vara nödvändigt utsätts renarna för ytterligare ett stressande moment eftersom de måste samlas in och om de utfodras på betet måste det vara möjligt att transportera fodret dit. Båda alternativen innebär svårigheter i hur man ska kunna kontrollera att alla individer får tillgång till fodret.

Djurskyddslagen säger att djur inte får överansträngas, drivas på och utsättas för onödigt lidande vilket kan vara svårt att efterfölja vid drivningen av renar. Djur kan bli stressade när de drivs av motorfordon men frågan är om det verkligen är ett onödigt lidande för renen i alla avseenden. Drivning mellan betesmarker sker för att renen ska få tillgång till bete vilket främjar deras välmående i slutändan. För att minska påfrestningen vid drivning finns den specifika föreskriften för helikopterdrivning av renar. Det råder delade meningar om hur stressande helikopterdrivning egentligen är för renarna. Rehbinder et al., (1982) & Rehbinder (1990) menar att det är stressande för renar att drivas med motorfordon då de försöker fly från dessa. Wiklund et al., (1996c) har emellertid visat i sina studier att helikopterdrivning inte behöver vara stressande för renarna om den sker under en längre tid, 1-3 dagar. Även om helikopterdrivning inte behöver vara stressande för renarna så är denna föreskrift bra så att drivningen kan ske på ett så behagligt sätt som möjligt för renen. Under dåliga förhållanden är det, som Rehbinder (1990) poängterade, viktigt att drivningen utförs med försiktighet och att man tar rådande miljöförhållanden i beaktning, som till exempel snötäcke och temperaturer. Tillsynen vid helikopterdrivning kan vara komplicerad, en större mängd renar drivs åt gången och man befinner sig en bit ifrån renarna. Att observera hur olika individer mår och reagerar kan vara en svårighet och att säkerställa så att hastigheten vid drivningen är tillfredställande. Föreskrifter om hur drivning med helikopter ska ske är väl utformade men det går inte att hitta något som berör drivning med hjälp av snöskoter och motorcykel. Studierna som visar att det är stressande för renarna att vallas med alla typer av motorfordon (Rehbinder et al., 1982), tyder på att det är minst lika viktigt att drivning med hjälp av snöskoter och motorcykel sker lika försiktigt och kontrollerat som drivning med hjälp av helikopter.

Slakten innebär många påfrestande hanteringsmoment för renarna, de ska drivas både till samlingsfällor, sorteras och oftast transporteras till slakteriet, väl utformade föreskrifter är därför av största vikt. En god kontroll av slakten kan minska djurens lidande, studier visar att det bästa för renar som ska slaktas är att utsättas för så lite hantering som möjligt för att en god djurvälstånd och köttkvalité ska uppnås (Rehbinder 1990; Wiklund et al., 1996a). Efter de nya direktiven från Livsmedelsverket är detta inte längre möjligt eftersom de hindrar renskötarna från att slakta renarna direkt på betet eller vid samlingsfällan. Det som var mest stressande för djuren var insamlingen och urvalet med hjälp av lasso då det tar lång tid, några allmänna råd för hur infångningen kan ske skonsamt kan därför vara en fördel för renarna för att minska påfrestandet. Lika som vid transport skulle även råd om utformningen av fälla vara till fördel.

Ett annat hanteringsmoment som är väldigt omfattande där det saknas specifika föreskrifter är kalvmärkningen. Den tar lång tid och mycket hantering ingår. De generella lagarna omfattar denna process så som skydd mot onödigt lidande och överansträngning och det kan vara svårt att utforma lagar som ska reglera detta mer specifikt. Föreskrifter om antal timmar som märkningen får ske i sträck och allmänna råd om skonsam infångningsteknik skulle kunna vara en fördel. Även här skulle råd om utformningen av fälla vara bra. Att utforma kalvmärkning så den blir mindre påfrestande är särskilt viktigt då kalvar är mer känsliga för stress än vuxna djur och de tömmer lättare sina energireserver (Wiklund et al., 1995; Wiklund et al., 1996a). Enligt studier skulle en bra teknik kunna vara användningen av en sorteringsbrygga och därefter fånga kalven för hand för att minska stressen (Gustavsson 1989) alternativt med hjälp av vimpel som ger en mer kontrollerad hantering av kalven än vad lasso gör (Ingold 1993).

Då renarna är spridda på stora områden och vandrar över mycket stora betesarealer och renskötarna inte längre behöver följa dem dagligen (Rehbinder 1990) finns en svårighet i att avgöra om "tillräcklig tillsyn" uppfylls. Renarna ses över under kalvmärkningen och när de sorteras in i olika betesgrupper, övrig tid vandrar de fritt i naturen. Det medför svårigheter för en individbaserad tillsyn eftersom de befinner sig på mycket stora områden i stora hjordar, att se efter alla individer på en dag skulle inte vara möjligt. Risken är att det blir svårt för renskötarna att upptäcka avvikelser och sjuka djur i tid. Det kan vara en faktor som gör att djuren far illa men och andra sidan finns det situationer och perioder där renarna mår bättre av att vara ostörda, det är till exempel extra viktigt under kalvningssäsongen (Bäck, 1993; Karlsson et al., 2005). För att den dagliga tillsynen ska vara möjlig skulle man bli tvungen att hägna in renarna, det skulle istället resultera i att de förlorar möjligheten till att utöva sitt naturliga beteende. Det är svårt att avgöra vad renarna far mest illa av, att de inte kontrolleras dagligen eller att mista sin möjlighet till att utöva naturligt beteende.

Slutsats

Renskötseln omfattas av djurskyddslagens och djurskyddsförordningens generella lagar och förordningar och de ska tillämpas i alla avseenden i skötseln. Specifika kompletterande föreskrifter från jordbruksverket finns gällande helikopterdrivning, transport, slakt och annan avlivning. Det finns flera moment inom renskötseln där påfrestande situationer kan uppstå där de generella lagarna är öppna för stora tolkningar, vilket gör att det kan vara nödvändigt med kompletterande föreskrifter. För att kunna utvärdera hur olika skötselmoment påverkar renarna, vad som faktiskt är praktiskt möjligt att utföra för renskötarna samt vilka aspekter man kan vara tvungen att kompromissa över krävs mer forskning inom ämnet.

Referenser

- Bostedt, G. 2000. Reindeer husbandry, the Swedish market for reindeer meat, and the Chernobyl effects. *Agricultural Economics* 26, 217-226.
- Broom, D. M. 1991. Animal Welfare: Concepts and measurement. *Journal of Animal Science* 69, 4167-4175.
- Bäck, L. 1993. Reindeer management in conflict and co-operation. A geographical land use and simulation study from northernmost Sweden. *Nomadic Peoples* 32, 65-80.
- Frank, J., Griffin, T. 1989. Stress and Immunity: a Unifying Concept. *Veterinary Immunology and Immunopathology* 20, 263-312.
- Gustavsson, K. 1989. Rennäringen - En presentation för skogsfolk. Skogsstyrelsen, Jönköping.
- Ingold, T. 1993. The Reindeerman's lasso. I: Technological choices - Transformation in material cultures since the Neolithic (ed. P. Lemonnier), 108-125. Routledge, London, New York.
- Jordbruksverket (SJV). April 2013b. <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/djurhalsopersonal/veterinaraforfattningshandboken/ldjurskydd.4.6beab0f111fb74e78a78000821.html>
- Jordbruksverket (SJV). Statistiska centralbyrån. 2013a. Jordbruksstatistik årsbok 2012 - med data om livsmedel, 133.
- Karlsson, A-M., Constenius, T. 2005. Rennäringen i Sverige. Jordbruksverket Mars 2005, 5:e upplagan.
- Moberg, G. P. 2000. Biological Response to Stress: Implications for Animal Welfare. I: The Biology of Animal Stress. Basic principles and implications for animal welfare. (eds. G. P. Moberg, J. A. Mench), 1-22. University of California, Davis, California, USA.
- Nilsson, A. 2003. Adaptation of Semi-domesticated Reindeer to Emergency Feeding. Doctoral thesis. Dept. of Animal Breeding and Genetics, Swedish University of Agricultural Sciences. *Acta Universitatis agriculturae Sueciae, Agraria* 399.
- Nilsson, A., Danell, Ö., Murphy, M., Olsson, K., Åhman, B. 2000. Health, body condition and blood metabolites in reindeer after submaintenance feed intake and subsequent feeding. *Rangifer* 20 (4), 187-200.
- Regeringens proposition 1987/88:93 om djurskyddslag m.m.
- Rehbinder, C. 1990. Management stress in reindeer. *Rangifer Special Issue No. 3*, 267-288.
- Rehbinder, C., Edqvist, L-E., Lundström, K., Villafane, F. 1982. En fältstudie av stress hos ren i samband med olika hanteringsformer. *Rangifer* 2 (2), 2-21.
- Rennäringslagen (1971:437).
- Sametinget. April 2015. Rennäringen i Sverige. <http://sametinget.se/1126>
- SFS. 1988:534. Statens författningssamling, Djurskyddslag
- SFS.1988:539. Statens författningssamling, Djurskyddsförordning
- Tryland, M. 2012. Are we facing new health challenges and diseases in reindeer in Fennoscandia? *Rangifer* 32 (1), 35 - 47.
- Tyler, N.J.C., Blix, A.S. 1990. Survival strategies in arctic ungulates. *Rangifer Special Issue No 3*, 211-230.
- UK Farm Animal Welfare Council (FAWC). April 2013. <http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm>
- Wiklund, E. 1996a. Pre-slaughter Handling of Reindeer (*Rangifer tarandus tarandus* L.) - Effects on Meat Quality. Doctoral thesis. Dept. of Food Science, Swedish University of Agricultural Sciences. *Acta Universitatis agriculturae Sueciae, Agraria* 11.

- Wiklund, E., Andersson, A., Malmfors, G., Lundström, K., Danell, Ö., 1995. Ultimate pH values in reindeer meat with particular regard to animal sex and age, muscle and transport distance. *Rangifer* 15 (2), 47-54.
- Wiklund, E., Andersson, A., Malmfors, G., Lundström, K. 1996b. Muscle Glycogen Levels and Metabolites in Reindeer (*Rangifer tarandus tarandus* L.) After Transport and Lairage. *Meat Science* 42, 133-144.
- Wiklund, E., Malmfors, G., Lundström, K., Reh binder, C. 1996c. Pre-slaughter handling of reindeer bulls (*Rangifer tarandus tarandus* L.) - Effects on technological and sensory meat quality, blood metabolites and abomasal leisons. *Rangifer* 16 (3), 109-117.

I denna serie publiceras examensarbeten (motsvarande 15, 30, 45 eller 60 högskolepoäng) vid Institutionen för husdjurens utfodring och vård, Sveriges lantbruksuniversitet. Institutionens examensarbeten finns publicerade på SLUs hemsida www.slu.se.

In this series Degree projects (corresponding 15, 30, 45 or 60 credits) at the Department of Animal Nutrition and Management, Swedish University of Agricultural Sciences, are published. The department's degree projects are published on the SLU website www.slu.se.

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för veterinärmedicin och
husdjursvetenskap
Institutionen för husdjurens utfodring och vård
Box 7024
750 07 Uppsala
Tel. 018/67 10 00
Hemsida: www.slu.se/husdjur-utfodring-varld

*Swedish University of Agricultural Sciences
Faculty of Veterinary Medicine and Animal
Science
Department of Animal Nutrition and Management
PO Box 7024
SE-750 07 Uppsala
Phone +46 (0) 18 67 10 00
Homepage: www.slu.se/animal-nutrition-management*